

A KÖNYVTÁRI SZAKFELÜGYELETI VIZSGÁLATOK TAPASZTALATAI ZALA MEGYÉBEN (2002-2010)

A könyvtárak szakmai működését, tevékenységét, elhelyezési, szolgáltatási körülményeit már a tanácsi rendszerben is vizsgálták a szakfelügyelők: magam is, mint kezdő könyvtáros, az 1980-as években többször kaptam ilyen feladatot a megyei könyvtár vezetésétől. Nagyon jó iskola volt ez számomra, hiszen beosztásom, munkaköröm szerint a helytörténeti gyűjtemény munkatársa voltam, ennek megfelelően elsősorban a megye és a települések történeti irodalmát, kellett gyűjtenem, s feldolgozás után az érdeklődő közönség elé tárnom. A szakfelügyeleti megbízások viszont kimozdítottak a gyűjtemény bezártságából, hiszen a községi könyvtárak működését csak helyben lehetett tanulmányozni; így egyrészt végre fizikai valóságában is megismertem a megye különböző vidékeit, csak olvasmányokból, képeken látott településeit – másrészt szembesülhettem a könyvtári szolgáltatás helyzetével, a falusi könyvtárak akkor még sok helyen vaskályhás, zárt szekrényes, időnként doh- és penészszagú világával, a vidéki könyvtárosok, népművelők áldozatos tevékenységével, a tanácsi tisztviselők, vb-titkárok néhol „feladatorientált”, néhol nemtörődöm viselkedésével. Tanulmányoztam a különböző ellátási formák sajátosságait is – Zala megyében ekkor még egymás mellett léteztek önálló községi könyvtárak, klubkönyvtárak, kisközzeti ellátást folytató könyvtárak, illetve elég kiterjedten, a települések kétharmadában az ellátórendszerekhez tartozó könyvtárak.

Mindezt látni, tapasztalni, erről véleményt mondani nagyon tanulságos volt, akaratlanul is felkészített arra a nem várt szerepre, amely 1992-ben rám köszönt, mikor 35 évesen egyedül maradtam a Deák Ferenc Megyei Könyvtár igazgatói állásának várományosai közül; feladatom mindjárt a könyvtár épületének újjáépítése és a megyei könyvtári hálózat újjászervezése lett.

Ez utóbbi sikeréhez nagymértékben járultak hozzá a korábbi szakfelügyelői tapasztalatok, a könyvtári hálózaton belüli kapcsolatrendszer ismerete, előnyeinek kiaknázása. A döntően aprófalvas szerkezetű megyében az 1970-es évek végétől hozták létre a cserélő-letéti típusú ellátórendszereket, amelyek a tanácsok befizetéseiből képezték azt a könyvállományt, amelyet a települési könyvtárak között a szolgáltatást végző városi könyvtárak forgattak. A tanácsi rendszert ugyan 1990-től felváltotta az önkormányzati, ám ez a szolgáltatás (éppen a közös vagyon és a szolgáltatás előnyei miatt) fennmaradt; némi bizonytalankodás után sikerült rávenni a megyei önkormányzatot, hogy támogassa ezt a tevékenységet, anyagilag is, a szolgáltatást végző városi könyvtárak pedig erre támaszkodva tovább folytathatták az ellátórendszeri munkát. Nagyon hiányzott viszont a tevékenység háta mögül a törvényi szabályozás, a feladatellátási kötelezettségek, szintek meghatározása. A hálózati szerződés, melyet a megyében a tevékenység ellátására, finanszírozására 1992-ben kötöttünk, engedett bizonyos teret a szakmai munka, a könyvtári ellátás ellenőrzésére, de ez korántsem volt olyan mélységű, hogy érdemben befolyásolhatta, javíthatta volna az ellátás helyzetét; ezen ebben az időben elsősorban a nagyon tapasztalt és elkötelezett könyvtárosok fellépése, közbenjárása tudott változtatni. Ezért is vártuk nagyon azt a törvényi szabályozást, amely a felmerülő problémáinkat rendezte, mederbe terelte. Az 1997. évi CXL. törvény elég pontosan és egyértelműen határozta meg a könyvtárak helyzetét, a fenntartási kötelezettségeket, a szolgáltatások címzettjeit; számunkra a megyei

könyvtári feladatrendszer megjelenése döntő fontosságú volt, mert visszaigazolta korábbi elképzeléseinket, törekvéseinket a települések ellátásában.

A törvény nyomán több nagy fontosságú követő jogszabály is született: hálózati munkánk szempontjából a Nyilvános Könyvtárak Jegyzékének vezetéséről szóló rendelet volt az egyik legfontosabb, illetve a szakfelügyeleti tevékenységről szóló, 14/2001. (VII. 5.) NKÖM rendelet. A két jogszabály igen jelentős hatást gyakorolt a megye könyvtári ellátására: a községi könyvtárak döntő többsége – a hálózatgondozó szolgálatok előkészítő munkája nyomán – alapító okirattal felkerült a Nyilvános Könyvtárak Jegyzékére, ezáltal jogosulttá váltak pl. az érdekeltségnövelő támogatások igénybevételére, a Könyvtárpártoló Önkormányzat címért való pályázatokra, indulhattak az NKA által kiírt pályázatokon stb. Mindezek eredményeképpen több tízmillió forint támogatási forrás áramlott a megye települési könyvtári hálózatába, és ez nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a szolgáltatások helyszínei, a szakmai tevékenység különböző formái megmaradjanak, sőt némileg fejlődjenek is. Amikor tehát a szakfelügyeletről szóló jogszabály megjelenését követően, 2002-ben elkezdtek szervezni a vizsgálatokat, azzal szembesültünk, hogy a megye 257 önkormányzatából 231 működtet könyvtárat; ez akkor 90 %-os arányt jelentett, ebből 220 szerepelt a Nyilvános Könyvtárak Jegyzékén.

Miután a jogszabály hétéves ciklusban határozta meg az átfogó, hatósági jellegű vizsgálatok végzését, az első évben mindjárt 22 könyvtár került bele az ütemtervbe. Ilyen volumenű vizsgálat lefolytatása természetesen csak nagyobb számú, jól felkészült, szakértő-szakfelügyelő csapattal volt lehetséges. Szerencsére a megyében – a széles körű hálózati együttműködésnek köszönhetően – több felkészült és jó értelemben elkötelezett könyvtáros volt, akik gyorsan megszerezték az előírt képesítést (akkor az még rövidebb volt, mint a mai akkreditált képzés), így amikor megkaptam a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumától a vezető szakfelügyelői megbízást, máris 9 szakfelügyelővel kezdettem dolgozni; de még abban az évben 3 további szakfelügyelő csatlakozott hozzájuk (s az évek során még újabbak is jelentkeztek munkára, így a kikerülhetetlen személyi változások után is mindig maradt elegendő számú, és egyre gyakorlottabb szakfelügyelőnk, akik azután más megyékben is tudtak vállalni vizsgálatokat). Nagyon fontos megemlíteni, hogy a szakfelügyelők között nem csak a hálózati munkával foglalkozó könyvtárosok voltak és vannak, hanem gyermekkönyvtárosok, tájékoztató könyvtárosok, a megyei könyvtár igazgatóhelyettese, több városi könyvtár igazgatója, sőt két tekintélyes iskolai könyvtári szakértő is – ez utóbbiak szakismerete különösen fontos, mert a zalai települési könyvtárak között nagy számban vannak ún. kettős funkciójú könyvtárak, ahol (bár ez hivatalosan nem képezi a vizsgálat tárgyát) az iskolai könyvtár működéséről, elhelyezéséről is véleményt kell mondani, és ebben a témában a jól felkészült iskolai könyvtári szakértők nagyon sok értékes javaslatot tettek.

A vezető szakfelügyelői megbízást 2002 óta minden évben nekem adta az ágazati minisztérium, a feladat ellátásával pedig a Deák Ferenc Megyei Könyvtárat bízta meg – így nagy rutinunk és rálátásunk alakult ki a szakfelügyeleti tevékenységre az évek során: magunktól hoztuk létre a dokumentumformákat, a megbízások és jegyzőkönyvek, önkormányzati értesítések együttesét. A szakfelügyelők – éppen a nagyszámú vizsgálat miatt – meglehetősen önállóan tevékenykedtek, vezető szakfelügyelőként csak a legproblémásabb esetekben kellett személyesen beavatkoznom. A szakfelügyeleti eljárásnak egyetlen, de sajnos azóta sem korrigált szépséghibája van – a pénzügyi-gazdasági lebonyolítást végző intézmény gyakorlatilag

térítés nélkül végzi ezt a feladatot; a vezető szakfelügyelő és a szakfelügyelők megkapják a munkájuk ellenértékét, költségeik megtérítését, ám a gazdasági-ügyviteli dolgozók nem. (Ennek ellenére egyszer sem volt fennakadás az ügyek intézésében...)

Mint említettem, az első esztendőben 22 települési könyvtár vizsgálatát szerveztük meg; ebből egy nem működött, négynek pedig módosításra visszaküldték az alapító okiratát. A településeket a megye egész területéről választottuk ki, figyelembe véve a hálózatgondozó könyvtárak véleményét (ebben az időben a megyei könyvtár még nem folytatott kistelepülési ellátást, ezt csak finanszírozta – a konkrét hálózati-ellátórendszeri munkát öt városi könyvtár, a zalaegerszegi, nagykanizsai, keszthelyi, lenti és a letenyei végezte). Így a szakfelügyeleti terv előkészítésénél ki lehetett kérni a véleményüket, majd a megbízólevéllel érkező szakfelügyelőnek is tudtak segíteni, kísérték a helyszínen, illetve részt vettek az intézkedési tervek megvalósításában is. Arra gondosan ügyeltünk, hogy a városi könyvtárak munkatársai a saját ellátási területükön ne végezzenek szakfelügyeleti tevékenységet.

Az első években a szakfelügyeleti kérdőív még erőteljesebben kapcsolódott a kistelepülési könyvtári ellátáshoz, úgyhogy ezt jól tudtuk használni. A vizsgálatok a könyvtárak jogszerű és szakszerű működésére, működtetésére is kiterjedtek. Azt is vizsgáltuk, hogy miért nem működik a könyvtár, ha egyszer ezt a törvény előírja, miért nem él a fenntartó a szolgáltatás-megrendeléssel, hiszen erre pl. az ellátórendszerek is lehetőséget nyújtottak. Már az első évben sikert értünk el szolgáltatás-megrendelési javaslatunkkal; egy nagyon kis falu, Kerkateskánd önkormányzatát bírtuk rá arra, hogy a szomszéd település, Lovászi nyilvános könyvtárával kössön szolgáltatási megállapodást. (Ez az eset is jó példa arra, hogy milyen fontos a terepismeret, a helyi viszonyokban való jártasság: az aprófalvas Zala megyében a települések nagyon sok szállal kapcsolódnak egymáshoz. Ezek részben rokoni, baráti viszonyok, de sok közös ügyük keletkezett a korábbi községösszevonásokból, körzetesítésből, intézmények, épületek közös tulajdonából is. Az önkormányzati rendszerben visszaönállósodó települések megpróbálták a saját lábukra állni, helyi szolgáltatásokat kialakítani – az osztozkodásból azonban igen sok feszültség, harag, ellenségeskedés is született, s ebbe jellemzően belekerültek az oktatási és kulturális szolgáltatások is. Nem csoda, hogy mindjárt az első évben belebotlottunk egy ilyen, az említett sérelmekből fakadó esetben, egy korábban létező, de már nem működő kiskörzeti ellátás kapcsán. Szerencsére a lenti városi könyvtár felkészítette a szakfelügyelőt, segítette munkáját, a minisztériumi megbízólevél is megtette a hatását, így a sértődött polgármester lassan megengesztelődött, és belement a szolgáltatás megrendelésébe.)

Így kezdtük tehát a szakfelügyeleti munkát; elsősorban a Nyilvános Könyvtárak Jegyzékén szereplő, vagy vitatott helyzetű könyvtárakat vettük fel az éves tervekbe. A hétéves ciklust figyelembe véve 2003-ban 29 vizsgálatot és 2 nevesített utóvizsgálatot, 2004-ben 35 vizsgálatot és 3 utóvizsgálatot, 2005-ben 40 vizsgálatot és 3 utóvizsgálatot, 2006-ban 38 vizsgálatot és 4 utóvizsgálatot, 2007-ben 25 vizsgálatot és 5 utóvizsgálatot, 2008-ban 5 vizsgálatot és 7 utóvizsgálatot vettünk tervbe és hajtottunk végre. Az utóvizsgálatok zömét nem nevesítettük, mert azok főleg helyszíni ellenőrzésekből, egyéb jelentésekből álltak – oda terveztünk nevesített utóvizsgálatot, ahol olyan súlyos problémák merültek fel, amelyekhez a hivatalos megbízólevél tekintélyére is szükség volt az intézkedési terv sikerre viteléhez. A városi könyvtárakat 2005-től kezdtük vizsgálni, de a legkisebbek (pl.: Zalalövő, Zalakaros) esetében még nem alkalmaztuk a minőségi kérdőívet, csak az általános, minden nyilvános könyvtárra kialakítottat. Minőségi vizsgálatot a több munkatársat alkalmazó, nagyobb városi könyvtárak esetén

végeztünk (ezek megegyeznek a hálózati szolgáltatásokat is nyújtó öt városi könyvtárral). Összesen – a hétéves ciklus végéig – 194 vizsgálatot, 24 nevesített utóvizsgálatot végeztünk el, vagyis a megye önkormányzati könyvtárainak jelentős többsége fel lett mérve; miután 257 önkormányzat volt (ma már 258 van), ez a települések 75 %-ára terjedt ki, köztük az összes városra. A cezúra 2009-ben következett be, hiszen abban az évben már a kistérségi szolgáltatásokba bekapcsolt szolgáltatóhelyeket is vizsgálni kezdtük, azok között pedig számos olyan is volt, ahol évtizedek óta szünetelt a könyvtári szolgáltatás. Újrakezdtük a még megmaradt nyilvános könyvtárak vizsgálatát is, hiszen rájuk érvényes a hétéves ciklus. Ezeket a szempontokat is figyelembe véve, a két utolsó évben 10, illetve 14 vizsgálatot, és 5-5 utóvizsgálatot bonyolítottunk le.

A vizsgálatok már a kezdetektől több, fontos szempontra kiterjedtek. Az első szempontsor a törvényes működés megállapítására vonatkozott; ez a későbbi kérdőíveken is szerepel, csak kibővített lehetőségekkel. Az esetek túlnyomó többségében a vizsgált könyvtárak rendelkeztek alapító okirattal, fenntartóik meg voltak jelölve, nyitvatartási időt is jeleztek. Formailag tehát rendben is lettek volna, de egyre több problémát okozott az, hogy a fenntartó önkormányzatok a községi könyvtárakat nem intézményként, hanem önkormányzati szakfeladaton működtették. Ezt már a 2004. évi összefoglaló jelentésemben is kiemeltem, mint legfőbb gondot okozó tényezőt. A tapasztalatunk az volt, hogy még ott is ezt a működtetési formát választották a fenntartók, ahol lehetőség nyílt volna arra, hogy más intézménnyel – iskolával, művelődési házzal, teleházzal – összevonva, törvényesen működjenek. Ennek oka alapvetően a forráshiány volt – a jelentések többször is kiemelték, hogy a fenntartó önkormányzatok szívesen működtetnék az államháztartási törvénynek megfelelően könyvtárakat, mert jól tudják, hogy támogatást kapni, pályázaton indulni csak érvényes alapító okirattal lehet, de nem tudják biztosítani a működés feltételeit, a személyi költségeket; a két legfőbb hiányosság ugyanis az alábontott, intézményi költségvetés és a kinevezett vezető volt. Sajnos, több esetben emiatt még olyan, korábban jól működő intézmény is felbomlott, mint a zalavári vagy később a zalakomári művelődési ház és könyvtár. Ugyanakkor kezdtünk sikereket is elérni, vegetáló vagy szünetelő szolgáltatásokat sikerült újraindítani (2004-ben pl. Sárhidán vagy Tormaföldén); ám ez a törvényességi probléma végigkísérte a vizsgálatok folytatását. Számos esetben kaptunk jelzést a Magyar Államkincstártól a szakfeladaton való működés miatt, tárgyaltunk erről a jegyzőkkel, polgármesterekkel. Voltak olyan esetek is, amikor kezdeményezni kellett a könyvtár törlését a Nyilvános Könyvtárak Jegyzékéről, de ez az összes vizsgálat 10 %-át sem haladta meg, mert ahogy említettem, a fenntartók nagy többsége ragaszkodott a könyvtárhoz, különösen azokon a településeken, ahol az ellátórendszeri szolgáltatás működött. Ott ugyanis élő kapcsolat volt a szolgáltató könyvtár és a helyi önkormányzat között, fizették az éves könyvbeszerzési keretet, tárgyaltak és elszámoltak egymással, rendezvényeket szerveztek stb. Ezeken a településeken fogalmazták meg azt, hogy „innét már elment az iskola, nincs művelődési ház, orvos, mise is csak egy hónapban kétszer van, kell, hogy legyen egy hely, ami a miénk”. A legrosszabb helyzetben az ún. önálló könyvtárak voltak: rájuk csak a hálózatgondozási tanácsadás, évi néhány látogatás jutott – a vizsgálatok ezeknek a működési körülményeit találták a legrosszabbnak. Sok helyen, bár nyitva tartottak, évek óta nem volt gyarapodás, a hatvanas-hetvenes évek szakadt, elavult könyveivel várták a netán betévedő olvasót. A legtöbb ilyen könyvtár a nagykanizsai városi könyvtár ellátási területén volt, nem is lehet csodálkozni azon, hogy itt kezdték meg először

szervezni a kistérségi mozgókönyvtári ellátást, már 2004-ben. Ugyanakkor a Deák Ferenc Megyei Könyvtár – még NKA-s pályázatból – szintén hozzákezdett több, már régóta szünetelő községi könyvtár szolgáltatásának újjászervezéséhez; 2005-ben pedig már a lenti kistérségben is elkezdődött, a lenti városi és a megyei könyvtár közreműködésével a szolgáltatás-megrendelés előkészítése, amelyet a KSZR lehetőségeit kihasználva, az intézkedési tervekben egyre inkább szorgalmaztam.

A működési körülmények vizsgálatakor, különösen az ellátórendszeri tagoknál, kettős funkciójú intézményeknél rendezett körülményeket találtunk. Ezekben a könyvtárakban, a pályázatoknak, önkormányzati és egyéb forrásoknak köszönhetően mindig jutott valamennyi kis fejlesztési lehetőség, sőt a számítógépek is egyre inkább megjelentek. Nagyon nagy gondot okozott viszont, hogy a könyvtárosok között egyre erősebb lett a fluktuáció – kezdtek elfogyni az évtizedek óta szolgáló, sokszor pedagógus végzettségű könyvtárosok, az önkormányzatok pedig azt bízták meg a feladattal, akit éppen sikerült, néha egy évben több személyt is. A szakszerű működtetés gondja megjelent a szakfelügyeleti vizsgálatokban is – a szolgáltató könyvtárak, amelyek mindig kaptak egy példányt az elkészült intézkedési tervekből, úgy igyekeztek ezen segíteni, hogy ún. alapfokú tanfolyamokon próbálták meg felkészíteni a feladat ellátására a kistelepülési könyvtárosnak jelentkezőket. A megyei könyvtár is szorgalmazta ezeket a képzéseket, több segédletet, tankönyvet készített erre a célra, 2006-ban pedig, a Könyvtári Intézettel közösen kiadott egy praktikus kézikönyvet.* Érdekes módon a kulturális minisztériumnak ez nem nyerte el a tetszését (a KSZR-ben akkor még más koncepcióban gondolkoztak), ám a szakmai kereslet rövid idő alatt felszippanthatta mind a 600 példányt... A tanfolyamokon mint vezető szakfelügyelő, sokszor beszélgettem a könyvtárosi feladatra vállalkozókkal; egyikük, egy falusi boltot üzemeltető asszony így indokolta elhatározását: „Nem bírom nézni a szemben lévő, bezárt könyvtárat és az előtte bandázó gyerekeket. Ki kell nyitni, be kell őket hívni – a mi gyerekeink többet érdemelnek!”

2005-ben kezdtük el a városi könyvtárak vizsgálatát. Ahogy említettem, kezdetben még nem alkalmaztuk a minőségi kérdőívet – nem is lett volna értelme, mert mindkét kiválasztott városi könyvtár, a hévízi és a zalaszentgróti is (ahogy a vezető szakfelügyeleti jelentés fogalmaz) „katasztrófális” állapotban volt, látogatottságuk mélyen a megyei átlag alá került. A tanácsi rendszerben még mindkét könyvtár jól működött; a zalaszentgróti ellátórendszert is működtetett, ám az önkormányzati rendszerben összevonták a művelődési házzal, és szép lassan leépült. A szakfelügyeleti vizsgálat egy kicsit megbolygatta a helyzetet, ígéretes és némi intézkedések történtek is, de be kell vallani önkritikusan, hogy a helyzet sokáig nem változott meg, csak a mostani pályázatok lendítettek a helyzetén.

Jóval sikeresebbnek bizonyult a hévízi vizsgálat. Itt az 1990-es évek közepéig szintén jól működő kisvárosi könyvtár volt: ám az akkor hatalomra kerülő polgármester eladatta az erre a célra kialakított épületet, a könyvtárat pedig beköltöztették a Tófürdő bejáratával szemben lévő épület emeleti folyosójára. A szakfelügyelő valóban kaotikus állapotokat talált: a könyvtárnak mindössze néhány négyzetméternyi szabad helye volt olvasói fogadására a két folyosórész találkozásánál, állományának kétharmada egy iskola pincéjében pusztult; az intézménynek még a neve sem volt igaz, mert közben egyesítették három másik kulturális intézménnyel, de az alapító okiratot nem változtatták meg. A vizsgálat itt tényleg nagy hatást ért el: az intézkedési tervnek megfelelően rendezték a könyvtár jogi státuszát, hamarosan új vezetőt is választottak az

* Sebestyénné Horváth Margit: Kistelepülési könyvtárosok kézikönyve. Budapest, 2006. 108 p.

egyesített intézmény élére, aki jelentőségének megfelelően kezelte a könyvtári szolgáltatásokat. Nagyon fontos lépés volt, hogy a megyei könyvtár felajánlotta segítségét az állomány rendbetételére, a nagymértékű selejtezés lebonyolítására, az elektronikus nyilvántartási rendszer kialakítására. Az önkormányzat megszüntette a beázásokat, és több számítógép beszerzését is lehetővé tette. Így a hévízi könyvtár, bár elhelyezési problémái nem oldódtak meg, de sokkal rendezettebben és kulturáltabban tudta fogadni az olvasókat, sőt a később létrejövő hévízi kistérségben még néhány település ellátását is tudta vállalni. Még egy jelentős hozadéka keletkezett ennek a „rendezésnek”: a hévízi könyvtár, az elvégzett munka fejében átengedte feleslegessé vált polcrendszerét a megyei könyvtárnak – ez az állványzat azután nagy segítséget jelentett a kistérségi, mozgókönyvtári szolgáltatásba bekapcsolódó települések könyvtárainak felszerelésében.

A 2007-es és 2008-as években még szintén nagyszámú vizsgálatot végeztünk: itt azonban már megjelent a nagy változás, a többször emlegetett mozgókönyvtári szolgáltatás. A korábbi évek vizsgálatainak legsarkalatosabb problémái nyomán (intézményi működés hiánya, könyvtári személyzet felkészületlensége, elégtelen dokumentum-beszerzés, informatikai fejlesztések alacsony szintje) a kulturális kormányzat is megmozdult, és a könyvtáros szakma segítségével nagyon rövid idő alatt egy jól működtethető könyvtárellátási lehetőséget teremtett meg, a kistérségek keretei között. Az első elgondolások – a kulturális törvényben szereplő „szolgáltatás-megrendelésre” támaszkodva – egy valóban „mozgó” ellátásra vonatkoztak, gyakorlatilag egy bibliobuszos típusú szolgáltatásra. Ilyen megfontolással kezdett szolgálatni – Zala megyében először – a nagykanizsai Halis István Városi Könyvtár. A modellt tanulmányozva azonban kiderült, hogy az aprófalvas településszerkezetű megyében ez drága szolgáltatás. Nem tudja biztosítani, hogy a lakosságnak legmegfelelőbb időpontban álljon rendelkezésre (az ingázások miatt az esti órák alkalmasak az igénybevételére, de nem lehet egyszerre több helyen), nagyobb számú személyzetet kíván és sok útiköltséget emészt fel. Ennek figyelembevételével, a hálózati-ellátórendszeri tapasztalatokat alapul véve, azt a modellt találtuk alkalmasabbnak, mely a helyi könyvtárat szolgáltatóhelyként üzemelteti, egy nyilvános könyvtár szolgáltatási rendszerébe ágyazva. Mint egy kis kulturális centrum, úgy működik: biztosítja a könyvtári dokumentumokat, könyveket, újságokat, filmeket, hanglemezeket, alkalmas kisebb-nagyobb rendezvények szervezésére, fogadására; rendelkezik számítógépekkel, interneteléréssel, tanfolyami, továbbképzési lehetőségeket kínál. Mindezeket a szolgáltatást vállaló nyilvános könyvtár segítségével teszi, amely szerződéses viszonyban áll a helyi önkormányzattal, és a területileg illetékes kistérségi társulással egyaránt – a szolgáltatást az utóbbi finanszírozza, az állam által nyújtott normatívára támaszkodva.

A szakfelüyeleti vizsgálatok igen nagy segítséget nyújtottak az új szolgáltatás megismertetésében, előnyeinek felmutatásában (2005–2008 között több mint 100 települést látogattak meg a szakfelügyelők). Nagyon fontos volt, hogy a vizsgálatokban részt vevő szakfelügyelők maguk is tájékozottak és érdekeltek voltak az új szolgáltatási szisztéma kialakításában, elterjesztésében. 2006-tól tömegesen kérték az önkormányzatok könyvtáraik levételét a Nyilvános Könyvtárak Jegyzékéről, és sorban kötötték meg a szolgáltatási szerződéseket a feladatra kész városi könyvtárakkal, illetve a területi ellátásra ismét vállalkozó Deák Ferenc Megyei Könyvtárral. A hétéves ciklus végén, 2008-ban már csak öt olyan könyvtár maradt, amely még szerepelt a Nyilvános Könyvtárak Jegyzékén, és nem került sorra az előző években. Közben szinte minden

olyan településen is újra indult a könyvtári szolgáltatás, ahol korábban szünetelt. Ma Zala megyében – köszönhetően az intenzív szakfelügyeleti munkának is – csak két apró faluban, Iborfián és Sényén nem működik könyvtári szolgáltatás...

2007–2008-ban kerültek sorra a vizsgálatokban azok a városi könyvtárak, amelyek esetében a minőségi vizsgálatot is el kellett végeznünk. Itt két könyvtár, a letenyei és a lenti városi könyvtár sorsán, szolgáltatásainak minőségén tudott javítani a vizsgálat. A letenyei városi könyvtár egy közös intézmény része; nagyon szép, Makovecz Imre tervezte épületben található, rengeteg olvasójuk van, sok rendezvényt szerveznek. A vizsgálat azonban rámutatott, hogy az informatikai fejlettségük messze elmarad a kor követelményeitől, elengedhetetlen a fejlesztésük; ez akkor el is indult, s aztán a TIOP pályázattal teljesedett ki. Ugyancsak ez a szakfelügyeleti vizsgálat adott lehetőséget annak kifejtésére, hogy a könyvtár bekapcsolódhasson a kistérségi szolgáltatásba. A következő évben a letenyei könyvtár is belépett a szolgáltatók közé, s ma már mintegy 20 településen biztosítja a könyvtári ellátást.

Talán még ennél is jelentősebb volt a Lenti Városi Könyvtár „ügyében” lefolytatott vizsgálat. A nagyon sokáig önálló könyvtárat a 2000-es évek elején összevonták a művelődési központtal, ám az együttes működés sehogy sem valósult meg. A vizsgálat végül is megerősítette az önkormányzatot abban a felismerésben, hogy az összevonás nem volt szerencsés, és még abban az évben visszaállították a könyvtár intézményi önállóságát. Ugyanakkor a vizsgálat nagyon erőteljesen rámutatott arra is, hogy az épület milyen tragikus állapotban van, szűk és számos helyen beázik. Az önkormányzat ígéretet tett a felújításra, amely végül is, egy pályázatnak köszönhetően, napjainkban valósul meg.

A hét év vizsgálatai tehát nem voltak hiábavalóak, számos helyi eredmény, felújítás, gépesítés mellett hozzájárultak ahhoz, hogy a megyében az új, hatékonyabb szolgáltatási szisztéma elterjedjen és sikeresen működjön. Ami változatlanul jelentős probléma, az az akadálymentes megközelítés és használhatóság feltételeinek megteremtése – a fenntartók nem tartják ezt olyan nagy problémának, és sok esetben nem is törődnek vele, pedig éppen az idősödő lakosság miatt ezt sokkal komolyabban kéne venni.

A 2009-es és 2010-es vizsgálatok érdekes kettősséget mutattak: a hétéves ciklus lejárta után visszatértünk több olyan könyvtárba, ahol korábban már jártunk, és még rajta vannak a Nyilvános Könyvtárak Jegyzékén, emellett főleg olyan könyvtári szolgáltatóhelyeket választottunk ki vizsgálatra, ahol sokáig szünetelt a könyvtár, s azután a kistérségi rendszerben újra indult. A vizsgálatok eredményei nagyon változatosak: a maradék nyilvános könyvtárak több helyen megőrizték korábbi szolgáltatási színvonalukat, vagy még fejlődtek is (pl.: Balatongyörökön, Gyenesdiáson, Murakeresztúron), de több helyen előfordult, hogy leálltak, mert az iskola kiment alóluk, és nem tudtak, vagy a fenntartók nem akartak átállni az új, csak lakossági szolgáltatási szisztémára. Több esetben kezdeményezni is kellett a Nyilvános Könyvtárak Jegyzékéről való levételt. Ugyanakkor sikert értünk el pl. Zalaapáti esetében: a vizsgálat időpontjában vált ki a kettős funkciójú könyvtárból a községi szolgáltatóhely, de csak egy üres terem állt a rendelkezésére. Az intézkedési terv megfogalmazásával egyidőben már meg is indult a könyvtár kialakítása, a kistérségi szolgáltató Fejér György Városi Könyvtár és a Deák Ferenc Megyei Könyvtár közreműködésével, a könyvtári állványzat „stratégiai tartalékának” felhasználásával. Mire a képviselő-testület megismerte és megvitatta a jelentést, már el is készült és átadásra került az új, szépen berendezett könyvtári szolgáltatóhely.

Az újonnan induló könyvtári szolgáltatóhelyek esetében szinte kivétel nélkül jó tapasztalatokat szereztünk. A kistérségi normatíva felhasználásával felújították, kifestették, újrabútorozták a helyiségeket, számítógépekkel, internetcsatlakozással is ellátták őket a fenntartó önkormányzatok. A szolgáltató könyvtárak mindenhol megkötötték az ellátási szerződéseket a településekkel és a kistérségi társulásokkal is. A szolgáltatóhelyekre évente ötször-hatszor szállítanak könyveket, filmeket, újságokat is előfizetnek. A könyvtári szolgáltatások mellett gyakran szerveznek rendezvényeket a települési könyvtárakban, illetve tanfolyamokat pl. az internethasználat oktatására. Fontos megjegyezni, hogy a szolgáltató könyvtárak más, pl. pályázati forrásokat is bevonnak a szolgáltatás finanszírozásába, illetve igyekeznek kiépíteni egy egységes, elektronikus dokumentum-nyilvántartó rendszert. A vizsgálatok sok szimpatikus, a közösségért tenni kész helyi „könyvtárost” is bemutatnak – nagyon fontos fejleményre mutattak rá, arra, hogy ezek az új lehetőségek végre teret adtak olyan elhivatott helyi személyiségek kibontakozásának, akiknek eddig nem volt alkalmuk előtérbe kerülni. A könyvtárra támaszkodva viszont programok szervezésébe kezdtek, községi honlapokat készítettek, egyesületeket, alapítványokat hoztak létre. Több, könyvtárosként induló személyiség azóta polgármester is lett.

Egy másik érdekes eredménye is volt a vizsgálatoknak – kiderült, hogy a megye nyugati részén lévő hetési falvakban kritikán aluli az internet- és a mobiltelefonálási lehetőség. A szolgáltatóknak nem éri meg a kis falvakban fejleszteni, a szomszédos Szlovénia szolgáltatói viszont erőteljes fejlesztésbe fogtak, így az ottani településeken kettős hátránnyal kell szembenézni: nem működnek jól a magyarországi szolgáltatások, s ha nem ügyelnek készülékeikre az arra járók, átállnak a szlovén szolgáltatásra, s aztán lehet fizetni a nemzetközi forgalmazás díját. A kommunikációs fejlesztési szükségletekre így a szakfelüyeleti vizsgálatok is felhívták a figyelmet.

*

A szakfelüyeleti vizsgálatoknak még számos aspektusát, összefüggését lehetne elemezni a kérdőívek és az intézkedési tervek alapján, de erre most nincs lehetőségünk. E rövid dolgozatban csak nagy vonalakban tudtam érinteni a szakfelüyeleti munka és a könyvtári szolgáltatások tervezése-szervezése közötti összefüggéseket – az azért látható belőle, hogy a szakfelüyelet a maga eszközeivel milyen jelentős mértékben járult hozzá a könyvtári rendszer és a szolgáltatások fejlődéséhez. Ezt a szemléletet szeretnénk továbbvinni a jövőben is... csak legyen lehetőség a szakfelüyeleti tevékenység végzésére.

Kiss Gábor